

УДК 811.512.122

Ж.Д. Әділбаева

Д.Серікбаев атындағы ШҚМТУ, қ. Өскемен

АЙТЫС АҚЫНДАРЫ ТІЛІНДЕГІ ФРАЗЕОЛОГИЯЛЫҚ ҚОЛДАНЫСТАР

Орыс тілі біліміндегі фразеологиялық оралымдар В.В. Виноградов, А.А. Шахматов, Н.М. Шанский және т.б. ғалымдардың зерттеу еңбектерінен белгілі. Қазақ ғалымдарынан І. Кеңесбаев, К. Аханов, Ә. Қайдаров, Ә. Болғанбаев, Ғ. Қалиев, Х. Қожахметова, Р. Жайсақова, Ш. Қожахметова, Ә. Хасенов, Ғ. Смағұлова, Н. Уәлиұлы, Ғ. Боранбаева және т.б. фразеологияны қарастырған.

Фразеологиялық тіркестер түркі, оның ішінде қазақ тілінде ертеден бар құбылыс. V-XII ғасырлардағы жазба ескерткіштерінен нақыл сөздерді, канатты сөздерді, қалыпты, орнықты тіркестерді, образды, айшықты өткір сөз оралымдарын көреміз. Мысалы Ж. Баласағұнида: «Отыз тістен шыққан сөз барлық ордаға жайылар», «Тіл сыйлы етер, құтты қылар, өсірер, Бас та жарар, қадыр-құтты ол өшірер», «Түмен сөз түйінін бір сөзбен шеш». Немесе М. Қашқарида:

Кісі баласы сөйлегенше,

Жылқы баласы иіскескенше

деген сөз оралымдары бүгінгі «Отыз тістен шыққан сөз отыз рулы елге тарайды», «Тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйіні», «Адам сөйлескенше, жылқы кісінескенше» немесе «Тіл тас жарады, тас жармаса бас жарады» деген тіркестердің түп атасы екендігіне күмән жоқ. Ал Ж. Баласағұнидің мына өлең жолдарындағы сөз тіркестері Абайдың өлеңдерінен өз жалғастығын, ұқсастығын тапқан сияқты:

Сөздің де естісі бар, есері бар,

Сөкпе тым-көкейінді кесері бар

Абайда:

Әннің де естісі бар, есері бар,

Тыңдаушының құлағын кесері бар.

Айтыс ақындары ежелден белгілі бір образды ұғымда қалыптасып, поэтизмге айналған тұрақты тіркестерді сөз барымтасы кезінде қиыннан қиюластырып қолдана білген. Фразеологизмдерді сәтімен басқа сөзбен тіркестіру, бір шумақта бірнеше тұрақты тіркестерді қолдану үлкен шеберлікті талап етеді. Мысалы, Біржан сал:

Қыз сөзі батқан сайын жаным кірер,

Қарамай қатты сөйле өлгеніме.

Немесе Сара :

Көзімді аш, көңілімді ала қылмай,

Кетсең де өкпелемен бала қылмай.

Я болмаса:

Жауды аяған жаралы болар деген,

Шын тілеп сөйлейінші құдайыма.

Немесе Бибіғали қыз:

Жаманға сағың сынар, сан соғарсың,
Болмаса шын сүйетін өмірлігің.

Ілгерідегі мысалдарда Біржан сөз өнерінде маған тең келмейсің «Өзімдей бір басты адам сөз білмейді», «Қыздың сөзін парық қылмайтын ескі заңым бар, сондықтан сөзің батқан сайын жаным кіреді, қатты сөйле» деп отырып сөз тартысына шақырады. Екінші мысалда Сара найманның игі жақсыларына «Көзімді аш, көңілімді ала қылмай», «Жиенқұлдың кім екенін ел білсін» деп ашына айтады. Және де Біржанды қас дұшпаннан кем көрмей, аптыққан қу арғынды бір дөңгелетейін» деп аямасқа бекініп, «Жауды аяған жаралы болар» дейді. Ал Бибіғали қыз сөз төркінін түсінбейтін адам туралы «бір жаманға сөз айтсаң сағың сынып, сан соғарсың» деп тұрақты тіркестерді қатарластыра келтірген. Бұндай мысалдарды айтыс өлеңдерінен көптеп көруге болады. Немесе «сұмдықпен бит ішіне қан құясың» деген сөз қолданыстың мағынасын түсіндіре кетсек, қазақтың кейбір жергілікті диалекті сөздерінде өте бықсық сараң, қатты қол адамдарды «бит терісінен биялай жасайтын бықсық» деп айтатыны бар. Әрине, бұл сөз өте бықсық, сараң адамға қаратылып айтылған. Ал Біржан Сараны «сөз қисынын тез табатын, қулық-сұмдығың мол, айлакерсің, жас болсаң да көрмегенің жоқ» деп міней келіп:

Ақ үйден айғай салып шыққан кезде-ақ,
Білгенмін сөзге қайрат қыларыңды,
Сұмдықпен бит ішіне қан құясың,
Білмейсің неден зар боп жыларыңды, - дейді.

Қан құю тіркесі бұрын поэзияда кездесе де бермейтін. Сондай-ақ қан құю бұл жерде әлсіреп бара жатқан жанға, тоқтауға бет алған жүрекке нәр беріп, қайта жандандырып, өмірдің өресіне қайта шығару емес, қиын-қыстаудан сөзбен жол іздеп, жол тауып кетесің, жөн жүрмейтін жерге сөз жүргізіп кетесің және ол сөздерің жай емес, қарсыласыңды қан қақсатқан сойқан сөздер деген мәнде қолданылған. Оның үстіне қан құю тамыр арқылы жүретіні белгілі. Ал біздің тамыр қандай? Сол тамырларға қан құюдың қиындығы да, қиюласуы да қандай болу керек. Және тағы бит ішіне қан құю сұмдықпен іске асады. Қандай образ! Қандай сөз қиюы. Еріксіз ойға Абайдың «Қысқа күнде қырық жерге қойма қойып, Қу тілмен қулық сауған заңы құрысын» деген жолдары оралады. Бұл жерде де қойма зат сақтайтын орын (склад) емес, бәле-жала, жамандық болып отыр. Жасанды сөзді Абай осындай экспрессиялық мәні бар сипатта жұмсаған, ал қойма сөзінің қой етістігінен-ма қосымшасы арқылы зат сақтайтын орын (склад) мағынасында тілімізде жасалуы кейінгі кезеңдердің жемісі және шынтуайтқа келгенде орыс тілінің де әсері, склад, хранилище, камера хранения дегендердің баламасы ретінде қалыптасқан. Әрмен қарай Біржан сөз қолданысы сияқты «қысқа түнде қырық ұрсысқан» (адам) деген өте сөзуар, шектен шыққан содыр, пәлекор т.б. деген мәндегі сөз орамдарын жаңа мәнде өзгертіп, «қысқа түнде қырық жерге қойма қойып» деп алып, оның үстіне қу тілмен (қандай ащы!) және қулық сауған (осындай кезде әділ адамға, құдай жолындағы адамға, тіпті момын адамға қалай өмір сүруге болады?!) деген заңы болса, енді оны құрысын демеске кімнің дәті шыдар?! Біржан да осал айтып отырған жоқ және оған қаймығып та отырған жоқ: сөзге қайрат қылатыныңды және жай қайрат қылу емес, қан құятыныңды, яғни өлгенге жан бітіріп, өшкенін қайта жағатынын, тіпті ши жүгіртуден де ерекше және қайда? Бит ішіне, бұл өтпейтін жерде өтіп кету, кіре алмайтын жерге кіріп кету, еніп кету, ол көзге көрініп, қолмен ұстауға келмейді, тек оймен, парасатпен түсінілетін құбылыс, іс. Сондай-ақ және тағы сұмдықпен... Енді бұдан артық не айтуға болады?! Солай бола

тұрса да неден зар болып жыларыңды, яғни мерт боп опық жерінді білмейсің деп өрленіп кеп өрге сілтейді. Бұлардың барлығы алай-түлей ағылған сөз селі, ол ой дүниесін бір қарағанда астан-кестеңін шығарса да, оған төтеп беретін, тіпті төтеп беру ғана емес қарсы шапшып, жүгендеп, жуасытып, тіпті оның өзін тас-талқанын шығаратын да сөз құдіреті, сөз сиқырманы бар.

Тілімізде фразеологизмдерді қолданудың екі тәсілі бар:

1. Фразеологизмдердің жалпы халықтық үлгіде қолданылуы.
2. Фразеологизмдердің өзгертіліп, авторлық өңдеумен қолданылуы.

Айтыс өлеңдерінде келтірілген сөзі батты, қатты сөз (қатты сөйле), көз ашты, көңілі ала (көңілі алаң) болды, жауды аяған жаралы болады, бит ішіне қан құяды, сағы сыну, сан соғу және т.б. тұрақты тіркестері жалпыхалықтық формада қолданылған.

Біздің қарастырғанымыз айтыс өлеңдерінде тұрақты тіркестердің өзгертіліп, авторлық өңдеумен қолданылуы, яғни байырғы тіркестердің құрылымдық-семантикалық сабақтас-тығын сақтай отырып, трансформацияланған (өзгерген) узуаль фразеологизмдер. Қазақ әдеби тілі образды фразеологизмдерге бұрыннан да бай болатын. Әдетте қалыпты қолданыстағы фразеологизмдердің экспрессиялық, эмоциялық әсері айрықша байқалып тұрады. Айтыс ақындары тілімізде бар тұрақты тіркестерді өлең жолдарына кестелеп келтіре отырып, осы тіркестерді мейлінше өңдеп, өзгертіп қолданған. Әр ақынның көркем тілінен өріліп шыққан бейнелі өткір де ұтымды сөздер айтылмақ ойды одан әрі тереңдетіп, әсерлі етіп, көркемдік бояуын қалыңдатып, тіпті ұтымды ойлар, дәлелді жауаптар қарсыласының аузын буып, жырмен желкесін қиып, бұлтартпай жығып берген. Бұндай өзгеріске түскен фразеологизмдер стильдік-экспрессиялық қасиетімен сөзді түрлендіріп, айшықты етіп тұрады. Ғалым С. Исаев: «Көркем шығармада белгілі дәрежеде жазушы интеллектісіне қарай кейбір еркіндік, формальды түрде жалпы нормадан ауытқу, аграмматикалық, аномалиялық, метабазистік құбылыстар болып отырады. Көркем стильде тілдік элементтердің дистрибуциялық шеңбері кеңейіп, олардың узуальді мән-мағынасын бұзады», - деп көрсетеді.

Фразеологизмдердің өзгертіліп, авторлық өңдеуден өткендегі қолданысынан бұрын олардың әдеттегі халықтық қолданыстағы узуаль-фразеологизмдермен ортақ және өзгеше айырым белгілерін, жалқы және жалпы тұстарын анықтап алған дұрыс. Ақындардың өзіндік қолтаңбасы, даралық үні бар фразеологизмдерді талдағанда, жалпыхалықтық үлгісімен қатарластырыла, бірлікте қарастырылу керек. Фразеологизмдерді сөз еткенде оларды танып-білудің үш белгісін (критерийін) негізге аламыз. Осы үш белгіні бір-бірінен бөліп алмай, тұтасыман арқау еткенде ғана фразеологияны жеке лингвистика саласы деп тани аламыз. Фразеологизмдерді өзгертіп, авторлық өңдеуден өткізуде тұрақты тіркестердің не мағынасына, не құрамына немесе құрылысына өзгеріс әкелуі мүмкін. Мысалы, Біржан сал:

Адымым күні бүгін қалыбымда,
Екі жыл отыз беске келгеніме.
Қуырылып апшымның қай сасқаным,
Өтірік ентелетіп желгеніңе.

Немесе Рысжан:

Тасымалдап артынан әзер таптың,
Апшыңды қуырайын сөзбен буып.

Я болмаса Жамбыл:

Қуырамын енді мен,
Ақындықтың апшысын.

Жоғарыдағы өлең жолдарында «апшысын қуыру» тұрақты тіркесі, біріншіден, инверсияға ұшыраған, екіншіден, компоненттер арасына сөз сыналатқан, үшіншіден, сөзбен буу тіркесін қолданып экспрессивтік, эмоциялық бояуын қоюлата түсіп, айтайын деген ойын нақтылап тұр. Осы шумақта айта кететін тағы бір сөз: «Екі жыл отыз беске келгеніме». Өлі күнге дейін Біржан мен Сара қай жылы, қай жерде, неше жаста айтысты деген даулы сұрақтар бар. Бұл тіркес Біржанның жас шамасын анықтауда анық та, айғақты дәлел, бұлтартпас жауап. Айтыс өткен жылы Біржанның жасы нешеде болды деген сұраққа жауапты Ғ. Мұсабаевтың «Қазақ тілі тарихынан» атты кітабынан табамыз. Ол көне түркі жазу ескерткіштеріне сан есімнің оннан артығына бөлшегін қосуда екі жүйе болғанын айта келе былай дейді: «Екіншісі - көне жазуларындағы 40, артығы беш деп белгілі санға қоса есептеу, яғни 45. Бұл жүйе X ғасырға дейін қолданылып, тоқырап қалған. Бірақ тіл көнелігі сөйлеу тілінде сақтала береді ғой, қазақтың сөйлеу тілінде оның баққан жылқысы жүзден көп артық десең, жүзден бесеуі ғана артық, яғни бесеуді қосу керек, сонда 105 болады. Атақты Біржан мен Сара айтысында екі жыл 35-ке келгеніме дейді. Біржан $35+2=37$ -де болады.

Жазу тілінде бұл екі жүйе де бұғрахандалар дәуіріне жетпей тоқыраған. Өйткені М. Қашқари өзінің «Диуанында» мұны көрсетпеген. Сол кездегі «Құдатғу білікте», «Хибат-ул-хакайықта» кездеспейді.

Айтыс өлеңдерінде тұрақты сөз тіркестерін көркемдік мақсатта авторлық өңдеп, өзгертудің бірнеше жолдары кездеседі, яғни компоненттер арасына сөз сыналату, бір компонентті синоним сөзбен, я болмаса мағынасы басқа сөзбен алмастыру, компоненттерді түсіріп, орын алмастырып қолдану, болымды мәндегі фразеологизмдерді болымсыз мәнде қолдану және т.б.

Получено 6.08.12

УДК 347(574)

T. Sidorenko

D. Serikbaev East Kazakhstan State Technical University, Ust-Kamenogorsk

ACTUAL PROBLEMS OF TAX OBLIGATIONS FULFILLMENT IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN AT THE PRESENT STAGE

Tax liability is one of the major categories of the modern tax law with respect to which the majority of tax relations are composed. In the theory of tax law tax liability (some sources say «tax liability») is regarded as a model of legitimate behavior of people in public relations in the field of taxation and, as a rule, basically just to pay taxes and other payments to the budget. By Yu. A. Krohina's point of view, the concept of tax liability is considered in the broad and narrow sense. «Fiscal responsibility in a broad aspect includes a part of tax measures of taxpayer's proper conduct. The tax obligation in the narrow aspect is a part of the taxpayer's tax liability and is the realization of constitutionally established adequate measures of behavior in the legally established taxes and fees payments. Executive of tax liability is the primary duty in relation to the

other property obligations» [1]. Thus, in this definition, as in most others, the author focuses only on the duty of taxes payments and others to the budget.

For the first time in Kazakhstan, the idea of fixing the term «tax liability» in the tax legislation was proposed by E. Prohorov. Formulating this concept, he based his concept of «civil and legal duty» with regard to characteristics of tax relations, the principal opponent of the term «tax liability» in the tax law; but the concept of tax liability was made by a well-known jurist, M. Suleimenov. According to his point of view, «obligation» is purely a civil legal relationship and the other one cannot be. M. Suleimenov said: «The obligation is the subject of civil law, because it occurs, usually as a result of actions of civil rights, equal action of the parties, which determine the mutual rights and obligations themselves. In authority relations it is nothing. Here there is a naked duty of citizens and legal entities to the state, and in all respects tax obligations arise from the law». Despite the scientific debate, the concept of «tax liability» was already fixed in the Republic of Kazakhstan Tax Code on 12.06.2001, (repealed now). At the present stage standards of Section 2 and Tax Code (RK Tax Code) on 12/10/2008, in general, clearly regulates the relations connected with the fulfillment of tax obligations in the Republic of Kazakhstan [2].

According to the legislation in power of the Republic of Kazakhstan taxpayer must make a number of the following activities for the purposes of tax legislation:

1) to register in tax authority. At the same time duration of registration in tax authority is different for each category of taxpayers. For non-compliance of the fixed rate, or the failure of its execution, administrative liability of Republic of Kazakhstan code about administrative violation (RKCabAV). The authorized body (Republic of Kazakhstan Tax Committee) keeps records of taxpayers through the formation of the state tax base, which is a special information system. It is important to note that the formation of the base is carried out on two categories of «registration as a taxpayer» and «registration records of the taxpayer». The first category includes individuals, legal bodies, structural units of a legal body. The second one is the individual entrepreneurs, private notaries, private bailiffs, lawyers, etc. Depending on the category Tax Code provides registration of residence, person's location at the place of residence of an individual;

2) to keep records of taxable items and (or) objects related to taxation. The object of taxation and objects related to taxation are the property or activity with or on the basis of which the taxpayer's tax liability arises;

3) to calculate, based on the objects of taxation, and (or) objects related to taxation, the tax base and tax rates, taxes and other obligatory payments, payable to the budget, as well as upfront and ongoing payments under the special part of this Code;

4) to prepare and submit tax forms to the tax authorities, with the exception of tax registers, in accordance with the established procedure. According to № 61 article of RK Tax Code, tax forms include tax returns, tax declaration and tax registers. At the request of the taxpayer (tax agent) tax forms can be prepared as a paper or on electronic media. Tax forms are kept by the taxpayer within 5 years. Consider the characteristics of each tax form. Tax reporting is a document containing information about a taxpayer, the taxation objects, tax-related sites, information of tax liabilities calculation, pension and social contributions. Tax reporting can be the initial, regular, extra, and liquidation. Tax declaration is a document of the taxpayer provided to exercise the rights and duties. Tax Register is a document containing information about the objects of taxation and objects related to taxation.

By comparison, the Article 80 of the Russian Federation Tax Code (Part One of 31.07.1998, and part two of 08.05.2000), reinforces only the definition of «tax return», which is the taxpay-

er's written statement about the objects of taxation, income and expenditures, sources of income, tax base and tax benefits, calculated on the amount of the tax and (or) other data that serve as the basis for the calculation and tax payment. The tax return is submitted by each taxpayer for each tax payable by a taxpayer, unless otherwise stipulated by the taxes and fees legislation.

At the same time Art. 63 of the Republic of Kazakhstan Tax Code considers tax return to one of the many types of tax returns.

5) to pay the calculated and accrued taxes and other obligatory payments to the budget, up-front and ongoing payments for taxes and other obligatory payments to the budget in accordance with the special part of this Code. According to RK Tax Code as of May 2012, there are 13 taxes (corporate income tax, individual income tax, value added tax, excise tax, rental tax on exports, special fees and taxes, subsoil, social security tax, tax on vehicles, land tax, property tax, tax on gambling, a fixed tax, single tax on land) on the territory of the Republic of Kazakhstan.

The other mandatory payments to the budget according to the Article 55 of the RK Tax Code are:

- state tax;
- 5 fees (registration fee; the fee for vehicles traveling through the territory of the Republic of Kazakhstan; collection from auctions; the license fee for the right to engage in certain activities; the fee for a permit to use radio spectrum television and radio broadcasting organizations);
- 10 payments (for land use; for surface water resources use; for the emissions into the environment; for wildlife use; for forest use; for specially protected natural areas use; for the radio frequency spectrum use; for the provision of long-distance and (or) international telephone and cellular communication; for navigable waterways use, for the placement of the outer (visual) advertising.

Tax liability execution is proposed be the taxpayers themselves. A taxpayer may carry tax obligation ahead of time.

The particular attention should be paid to the execution of tax obligations to pay taxes and other obligatory payments to the budget. This obligation can be fulfilled in cash or bank transfer. In the form of cash - from the day the taxpayer carried the sums to the bank, or organization engaged in certain types of banking operations, the Authority, the local executive body. Tax liability, performed in non-cash form, shall be deemed fulfilled from the date of acceptance of payment orders in the amount of taxes and other obligatory payments to the budget of the bank or organization engaged in certain types of banking operations, or from the date the payment is made through ATMs or other electronic devices.

Tax liability for taxes and other obligatory payments to the budget, as well as the obligation to pay the fines and penalties, are enforced in the national currency, except as provided in this Code, laws of the Republic of Kazakhstan regulating the activity of joint stock companies, as well as cases where the law of the Republic Kazakhstan and the provisions of the subsoil use contracts a natural form of payment or payment in foreign currency is provided.

Terms of tax liability shall be established by the RK Tax Code. At the same time within the period beginning on the day after the actual event or a legal action that defines the beginning of fulfillment of tax obligations. Term expires at the end of the last day of the period set forth in this Code. If the last day of the period falls on a holiday, the period shall expire at the end of the next business day.

The most interesting from the law standpoint is the issue of fulfillment of tax obligations by certain categories of individuals. For example, the performance of tax obligations of an individual deems to be missing, suspends from the date of acceptance of his missing on the basis of a court

decision. Further, the tax payable of an individual, recognized by a court as missing, is paid by the person on whom the duty of guardianship over an individual's property deemed to be missing. If a situation arises that the assets of an individual deems to be missing, not enough to pay off tax debts, the outstanding part of his tax debt written off by the tax authority of a court decision on the failure of the property. The important point is that if the abolition of a court decision to declare a person missing, the action of the previously written off by the tax authority of the tax debt is resumed in court regardless of the limitation period prescribed by tax legislation.

Debts for tax, formed on the day of individual's death or on the date of his death on the basis of a court decision, should be repaid by heir (or heirs) only to the value of inherited property, and in proportion to the inheritance of the date of its receipt.

If the estate of a deceased person, as well as an individual person declared as dead on the basis of a court decision is not enough to pay off tax debts, the outstanding portion of the tax debt is written off by the tax authority of a court decision on the failure of the property. If the heir (heirs) is (are) a minor (minors), the obligation to repay the tax debt of an individual, formed on the day of his death or at the date of his death, to the value of inherited property, and in proportion to the inheritance of the date of to get assigned to this (these) heir (heirs) only on the basis of the decision of the court.

The tax payable of an individual, formed on the day of his death or at the date of his death on the basis of a court decision is considered to be canceled in the following cases:

- 1) if a minor (underage) heir (heirs) is (are) released from the tax obligation to repay such debt on the basis of a court decision;
- 2) if there is no heir (heirs).

In case of cancellation by a court decision declaring the action of an individual who died earlier written off by the tax authority of the tax debt is resumed in court regardless of the statute of limitations for tax liabilities.

Literature

1. Налоговое право России: Учеб. для вузов / под ред. Ю.А. Крохиной. – М.: Изд-во НОРМА. – 2004.
2. Тенелов Д. Термин «Налоговое обязательство» в Налоговом кодексе Республики Казахстан. www.zakon.kz 4.07.2006 год.

Получено 10.09.12

УДК 342.4(574)

Т.В. Сидоренко

ВКГТУ им.Д. Серикбаева, г. Усть-Каменогорск

КОНСТИТУЦИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН: ПРАКТИКА ПРАВОПРИМЕНЕНИЯ И ОФИЦИАЛЬНОЕ ТОЛКОВАНИЕ¹

Принятая 30 августа 1995 года на республиканском референдуме Конституция Республики Казахстан является фундаментальным государственно-правовым актом нашей

¹ Выступление на мероприятии, посвященном теме «Конституция Республики Казахстан – основа социально-экономической модернизации страны», 27 августа 2012 г, Акимат г. Усть-Каменогорска ВКО

страны, гарантирующим всеобъемлющий ряд универсальных прав и свобод человека и гражданина, проведение свободных выборов, реализацию принципов единства государственной власти и разделения властей на три ветви, а также функционирование системы местного управления и самоуправления.

Конституция – не просто акт особой общественно-политической и юридической значимости, она занимает высший уровень в иерархии всех нормативных правовых актов Республики Казахстан, и поэтому все законы и любые подзаконные акты в нашей стране не должны и не могут противоречить Конституции Казахстана.

И в этой связи неперенным условием дальнейшего становления Казахстана является неуклонное соблюдение, применение норм, принципов и идей Конституции всеми гражданами страны, государственными органами, должностными лицами и общественными объединениями как основа правопорядка, законности, реализации прав и свобод человека, дальнейшего повышения качества жизни, утверждения политической стабильности и общественного согласия [1].

Конституционный Совет – государственный орган, обеспечивающий верховенство Конституции Республики Казахстан на всей территории. В соответствии со ст. 72 Конституции РК Конституционный Совет по обращению Президента Республики Казахстан, председателя Сената, председателя Мажилиса, не менее одной пятой части от общего числа депутатов Парламента, премьер-министра дает официальное толкование норм Конституции. Если суд усмотрит, что закон или иной нормативный правовой акт, подлежащий применению, ущемляет закрепленные Конституцией права и свободы человека и гражданина, он обязан приостановить производство по делу и обратиться в Конституционный Совет с представлением о признании этого акта неконституционным.

Весьма примечательным в деятельности Конституционного Совета является то, что к нему могут обращаться гарант Конституции – Президент Республики и представители всех ветвей государственной власти: законодательная власть – в лице председателей палат и депутатов Парламента, исполнительная власть – в лице премьер-министра, судебная власть представлена судами республики.

Официальное толкование норм Конституции заключается в установлении и разъяснении Конституционным Советом содержания и смысла конституционных норм. Из права давать официальное толкование норм Конституции следует юридическая сила решений Конституционного Совета, равная юридической силе тех норм, которые стали предметом его толкования. Нормы конституционного права применяются в единстве с положениями соответствующих постановлений Конституционного Совета, которые (п. 1 ст. 4 Конституции) признаны источником действующего права Республики Казахстан. Приостановление, отмена или изменение конституционной нормы влечет приостановление, отмену или изменение соответствующего постановления Конституционного Совета об официальном толковании норм Конституции. Официальное толкование норм Конституции – это нормативное толкование, которое дается Конституционным Советом в соответствии со значением словесного выражения норм Конституции при помощи различных способов уяснения и извлечения их смысла. Объем толкования невозможно установить заранее, Конституционный Совет связан в выборе методов официального толкования норм Конституции только самой Конституцией. Принимается во внимание логическая взаимосвязь и сопряженность норм Конституции с ее общими положениями и принципами [2]. Нормативные постановления Конституционного Совета, создавая прецеденты толкования

норм Конституции исключительно по вопросам субъектов обращения, восполняют смысловое понимание этих норм для прямого конституционного регулирования. При этом правовые позиции Конституционного Совета, вытекающие из норм Конституции, соответствуют самой Конституции. Выводов, которые прямо не следуют из смысла Конституции, записанных в ней норм, общих положений и принципов, Конституционный Совет Республики Казахстан не делает. Толкуя нормы Конституции, Совет не выходит за пределы предмета конституционного регулирования [3].

Из всех обращений, поступивших в Конституционный Совет со дня его образования, большинство составляют обращения об официальном толковании норм Конституции. В постановлениях об официальном толковании норм Конституции Конституционным Советом рассмотрены вопросы реализации и защиты конституционных прав и свобод человека и гражданина, гражданства Республики Казахстан, статуса и полномочий Президента Республики, компетенции, организации деятельности Парламента и статуса его депутатов, законодательного процесса, взаимоотношения законодательной и исполнительной ветвей власти, избирательной системы, компетенции, деятельности Правительства, судов и иных государственных органов и другие.

Рассмотрим несколько примеров. Так, например, последнее Нормативное постановление Конституционного Совета РК по вопросу исчисления конституционных сроков во избежание затруднения при применении норм Конституции в деятельности государственных органов и должностных лиц, постановляет, под «задержанием», применительно к пункту 2 статьи 16 Конституции, следует понимать меру принуждения, выражающуюся в кратковременном, не более семидесяти двух часов, ограничении личной свободы человека в целях пресечения правонарушения или обеспечения производства по уголовным, гражданским и административным делам, а также применения иных мер принудительного характера, и осуществляемую уполномоченными государственными органами, должностными и иными лицами на основании и в порядке, предусмотренными законом.

Началом срока задержания является тот час с точностью до минуты, когда ограничение свободы задержанного лица, включая свободу передвижения – принудительное удержание в определенном месте, принудительное доставление в органы дознания и следствия (захват, закрытие в помещении, принуждение пройти куда-либо или остаться на месте и т.д.), а также какие-либо иные действия, существенно ограничивающие личную свободу человека, стало реальным, независимо от придания задержанному какого-либо процессуального статуса или выполнения иных формальных процедур. Моментом окончания этого срока является истечение семидесяти двух часов, исчисляемых непрерывно со времени фактического задержания.

Конституционный срок, исчисляемый в месяцах, начинается со дня наступления события, указанного в Конституции, а истекает в соответствующий день (число) последнего месяца срока. Если окончание срока приходится на месяц, в котором нет соответствующего числа, то срок истекает в последний день этого месяца.

Конституционный срок, установленный в годах, исчисляется со дня наступления события, указанного в Конституции, а истекает в соответствующие месяц и число последнего года срока. Если окончание срока приходится на месяц, в котором нет соответствующего числа, то срок истекает в последний день этого месяца.

Под периодом времени «год» применительно к пункту 7 статьи 61 Конституции следует понимать текущий год с 1 января по 31 декабря.

Конституционный срок, исчисляемый в днях, начинается со дня наступления события, указанного в Конституции, и истекает в последний день установленного периода [4].

Еще один пример, 17 апреля 2007 года в Конституционный Совет Республики Казахстан поступило обращение группы депутатов Парламента Республики Казахстан об официальном толковании пункта 3 статьи 26 и пункта 1 статьи 39 Конституции Республики Казахстан.

Субъект обращения просит дать официальное толкование понятию «исключительные случаи» в контексте п. 3 ст. 26 Конституции. Конституционный Совет в своем Нормативном постановлении закрепляет, что могут быть признаны конкретно определенные законом случаи принудительного изъятия имущества для государственных нужд в судебном порядке, которые обуславливаются необходимостью удовлетворения государственных интересов, вытекающих из функций государства и преследующих общественно-значимые цели, при невозможности иного способа удовлетворения этих нужд и при условии равноценного возмещения имущества [5].

В апреле 2003 в Конституционный Совет Республики Казахстан поступило обращение председателя Мажилиса Парламента Республики Казахстан об официальном толковании пункта 2 статьи 2 и пункта 3 статьи 6 Конституции Республики Казахстан. Субъект обращения просит дать официальное толкование следующей нормы – «государство обеспечивает целостность, неприкосновенность и неотчуждаемость своей территории», и пункта 3 статьи 6 Конституции, устанавливающего: «Земля и ее недра, воды, растительный и животный мир, другие природные ресурсы находятся в государственной собственности. Земля может находиться также в частной собственности на основаниях, условиях и в пределах, установленных законом», предусмотрев при этом ответ на вопрос о том, следует ли из указанных норм Конституции, что на уровне законодательного акта допускается решение вопроса о передаче в собственность иностранных государств земельных участков, предназначенных исключительно для размещения дипломатических представительств, аккредитованных в Республике Казахстан.

Конституционный Совет РК постановил, что земельные участки предоставляются иностранным государствам для размещения дипломатических представительств, аккредитованных в Республике Казахстан, в пользование на условиях аренды и сохраняются в собственности Казахстана [6].

Конституционный Совет рассматривает обращения судов в случаях, установленных ст. 78 Конституции. Механизм проверки конституционности действующих законов и иных нормативных правовых актов по представлениям судов республики, главным образом, направлен на защиту конституционных прав и свобод человека и гражданина.

Суды могут обращаться в Конституционный Совет с представлениями о проверке конституционности норм действующих законов и иных нормативных правовых актов (в том числе, конституционных законов и законов (кодексов), международных договоров республики, нормативных правовых указов президента, нормативных постановлений Верховного суда, нормативных правовых актов правительства, центральных и местных исполнительных органов, иных государственных органов и др.), подлежащих применению по делу, находящемуся в их производстве [7].

За прошедшие годы Конституционным Советом рассмотрено более 60 обращений судов Республики Казахстан. Например, признаны неконституционными и в связи с этим утратили силу нормы:

- п.п. 6) п. 1 ст. 25 Закона РК от 26 июля 2007 года № 310-III «О государственной регистрации прав на недвижимое имущество и сделок с ним» [8];
- частей первой и четвертой ст. 361 УК РК 2 [9];
- п. 3 ст. 15 Закона РК «О нотариате» [10];
- ч. 2 п. 6.12 статьи 6 договора аренды комплекса «Байконур», ст.ст. 5 и 11 Соглашения о взаимодействии правоохранительных органов в обеспечении правопорядка на территории комплекса «Байконур» [11] и некоторые другие.

Решения Конституционного Совета вступают в силу со дня их принятия, являются общеобязательными на всей территории республики, окончательными и обжалованию не подлежат. Важным условием эффективности решений Конституционного Совета является то, что они вступают в силу сразу в день принятия и не требуют подтверждения другими государственными органами и должностными лицами.

Как указано в Постановлении Конституционного Совета от 13 декабря 2001 года № 19/2, Конституция в п. 3 ст. 74 закрепляет общеобязательную юридическую силу и устанавливает безотлагательный порядок вступления в действие решений Конституционного Совета. Окончателюность решения Конституционного Совета является неотъемлемым свойством его юридической силы и свидетельствует о логическом завершении конституционного производства принятием итогового постановления.

Вместе с тем в особых случаях нормами конституционного права не исключена возможность для самого Конституционного Совета пересмотреть действующее постановление или принять дополнительное постановление по его истолкованию.

Наделение решений Конституционного Совета свойством окончательности является важным условием сохранения стабильности и конституционной последовательности правового регулирования, существенной гарантией независимости Конституционного Совета. Конституционная значимость решений Конституционного Совета, как правило, обязывает другие государственные органы приводить свои нормативные правовые акты в соответствие с требованиями Конституции и его постановлений [3].

Список литературы

1. Сапаргалиев Г.С. Конституционное право Республики Казахстан. Академический курс. – Алматы, 2005.
2. Хабриева Т.Я. Теория современной конституции / Т.Я. Хабриева, В.Е. Чиркин. – М.: Норма, 2005.
3. Конституция Республики Казахстан. Научно-практический комментарий / Отв. ред.: М.Т. Баймаханов, С.З. Зиманов, Г.С. Сапаргалиев, С.С. Сартаев, И.И. Рогов. – Алматы: Раритет, 2010. – 400 с.
4. Нормативное постановление КС от 13.04.2012 года «Об официальном толковании норм по вопросу исчисления конституционных сроков».
5. Нормативное постановление КС РК от 28.05.2007 года № 5 «Об официальном толковании пункта 3 статьи 26 и пункта 1 статьи 39 Конституции Республики Казахстан».
6. Постановление Конституционного Совета Республики Казахстан от 23.04.2003 года N 4 «Об официальном толковании пункта 2 статьи 2 и пункта 3 статьи 6 Конституции Республики Казахстан».
7. Кемалов М. Вопросы обращения судов в Конституционный Совет // Судебная власть в Республике Казахстан: становление и развитие: Сб. материалов Междунар. науч.-практ. конф. – Алматы, 2006.
8. Нормативное постановление КС РК от 23.04.2008 года № 4 «О проверке конституционности пункта 3 статьи 9 и подпункта 6) пункта 1 статьи 25 Закона Республики Казахстан от 26 июля 2007 года № 310-III «О государственной регистрации прав на недвижимое имущество и сделок с ним» по обращению суда № 2 города Костаная Костанайской области».
9. Нормативное постановление КС РК от 27.02.2008 года № 2 «О проверке конституционности частей первой и четвертой статьи 361 Уголовного кодекса Республики Казах-

- стан по обращению Капшагайского городского суда Алматинской области».
10. Постановление КС РК от 31.01.2005 года № 1 «О проверке конституционности пункта 3 статьи 15 Закона Республики Казахстан «О нотариате» по обращению суда города Астаны».
 11. Постановление КС РК от 7.05.2001 г. N 6/2 «О проверке конституционности ч.2 п. 6.12 статьи 6 договора аренды комплекса «Байконур», ст.ст. 5 и 11 Соглашения о взаимодействии правоохранительных органов в обеспечении правопорядка на территории комплекса «Байконур» по обращению Кызылординского областного суда».

Получено 10.09.12
